

«L'ANTICH ALT ESTIL». ESCORIHUELA I LA DIGNIFICACIÓ LINGÜÍSTICA EN EL SEGLE XVIII

Antoni López Quiles
Universitat de València

RESUM

L'article complementa un estudi anterior sobre una altra «Canzó Real» del poeta valencià de finals del segle XVIII, ara sobre sant Joan de Ribera. A banda de descobrir els interessants esquemes compositius de l'autor, torna a posar en relleu la importància del compromís patriòtic del poeta i l'esforç que fa per la dignificació lingüística en temps molt adversos. En el moment de beatificació del Patriarca Joan de Ribera, Escorihuela aprofita l'avinentesa per a oferir una composició lírica vinculada als corrents poètics més moderns en aquell temps, però impregnada d'un fort disseny de promoció del valencià.

PARAULES CLAU: poesia anacròntica, hagiografia, segle XVIII, dignificació lingüística, sant Joan de Ribera.

ABSTRACT

This paper complements a previous study on another «Canzó Real» by the Valencian poet of the late 18th century, Escorihuela. This time the focus is Saint Joan de Ribera. In addition to presenting the interesting composition of the poet, this paper emphasizes the importance of his patriotic commitment and his effort to dignify the Valencian language in difficult times. In the moment of beatification of the patriarch Joan de Ribera, Escorihuela takes the opportunity to offer a lyric composition linked to the latest poetic movements of that time, also imbued with the firm purpose of promoting the Valencian language.

KEY WORDS: Anacreontic poetry, hagiography, 18th century, language dignity, Saint Joan de Ribera.

1. INTRODUCCIÓ

Després de l'hegemonia que experimentà la poesia popularista redactada en valencià durant el segle XVII i pràcticament tot el següent, al final de la centúria del XVIII assistim a una reivindicació de la literatura culta, impulsada –entre altres i amb diferent fortuna ecddòtica o qualitat compositiva, tanmateix– pel canonge de la Seu Metropolitana Teodor Tomàs, i el poeta seglar Joan Baptista Escorihuela (València, 1753-1817), autor que tenia, entre els seus interessos, el d'aconseguir una llengua culta. Convé posar eixes realitzacions en el marc d'un projecte mes global que inclou també el projecte de Galiana, impulsat per Marians, d'enllestir una col·lecció de recuperació dels nostres clàssics.

Fa vint anys vaig estudiar una obra de l'esmentat Escorihuela, la traducció del cèlebre himne *Stabat Mater*.¹ En eixe poema l'autor es mostra capaç d'oferir una elaboració tan treballada que va merèixer ser definida per Antoni Comas com «molt digna ... la millor de les traduccions d'himnes litúrgics», i que va ser inclosa fins i tot entre «els seus millors versos»,² perquè, d'acord amb una altra opinió, «ultra la dignitat literària de la traducció, la perfecta ductilitat d'algunes estrofes [es distingeix per] les solucions que sap trobar en català de la densitat expressiva dels versos llatins».³ En eixe estudi, en efecte, situava la traducció en el context de dignificació del valencià culte i, en el cas de l'autor també, com a element integrant de l'esforç que fa per l'exaltació de l'idioma i la recerca d'un registre lingüístic digne, tal com ell mateix ens informa:

El no cultivarse un idioma para algunas producciones en verso o prosa no es prueba de que no es capaz de admitir y poder expresar cualesquiera sentimientos

¹ Antoni López i Quiles, «Maria al peu de la creu, i en català», en *Revista de Catalunya*, 69 (Barcelona, 1992), pàgs. 130-135.

² Joan Mas i Vives, «La cultura catalana entre el neoclassicisme i el romanticisme», en Joan Ramis & Josep M. Quadrado, *De la Il·lustració al Romanticisme* (Barcelona, 1999), pàg. 15.

³ Riquer, Comas, Molas, *Història de la literatura catalana* (Barcelona, 1964-66), vol. VI, pàg. 89.

to: si hubiera algunos sabios que fueran afectos a este nuestro valenciano, no tendría el descrédito que le han adquirido los escritores asonantados: yo he querido probar mis fuerzas con estos tercetos.⁴

Adscrit a l'accentuació dels sentiments, com veurem al final del treball, el poeta considera que el valencià serà apte per a poder-los expressar. El problema es reduirà a la mera ideologia que ha generat un descrèdit de la llengua, el qual podrà ser superat per «*algunos sabios*» que estimen la llengua «*afectos a este nuestro valenciano*». I ell mateix dóna resposta al seu requeriment amb la traducció del llatí d'aquell conegut himne.

Més tard, com he avançat, vaig fer una altra aproximació al coneixement d'eixe projecte ennoblidor de la llengua amb un estudi que vaig publicar sobre una composició de pretensions cultistes que l'autor havia dedicat a sant Vicent Ferrer,⁵ concebuda des d'esquemes molt similars a la que propose ara i per la qual comencí atés que es referia d'una manera explícita a la reivindicació del valencià en virtut del sant protagonista del poema.

L'intent actual és el de fer una anàlisi a eixa obra de conjunt, en la qual el poeta elabora un cicle de poesies destinades a l'enaltiment lingüístic i literari. Per a concloure els estudis plantege ací l'anàlisi detallada d'una peça –també llarga, com aquella– que Escorihuela dedica al llavors beat⁶ –canonitzat més tard pel papa Joan XXIII en el segle xx– l'arquebisbe de València sant Joan de Ribera. Intente verificar si, com en els altres casos anteriors, el poeta ha reeixit en el seu reiterat propòsit.

⁴ Veg. *Correo de Valencia* (15 de març del 1799). Ho vaig recollir en A. López i Quiles, «Maria al peu de la creu...», *op. cit.*, pàg. 131.

⁵ Antoni López Quiles, «Sant Vicent com a argument. Escorihuela i la recerca de la llengua culta a finals del xviii», en *Aula de Lletres Valencianes*, 2 (València, 2012), pàgs. 47-73.

2. EL TEXT

Per a començar, ens situarem en el mes de setembre del 1796, moment en què tindrà lloc en Roma la beatificació del que havia estat l'arquebisbe, virrei de València i patriarca d'Antioquia, Joan de Ribera; eixe fet provocà en València un bon aplec de celebracions i, just un any després, el poeta esmentat ho voldrà commemorar ell mateix de tal manera que portarà a les premses una composició prou extensa i molt elaborada, com veurem, de marcat caràcter hagiogràfic, dedicada a exaltar la figura i l'obra del bisbe beatificat.⁷

Es tracta d'una primera «Cançó real» –«Canzó», segons la seua grafia, i dic primera perquè encara redactarà l'altra peça –ja estudiada, com he anticipat– obra escrita amb voluntat tant de modernitat compositiva estròfica com de dignificació lingüística i literària i, de retop, la d'oferir un gran himne al País. La poesia va ser publicada, en correspondència amb la data de beatificació, el 2 de setembre del 1797, en el lloc on el nostre poeta Joan Baptista Escorihuela treballava i donava a conèixer les seues obres, el *Diario de Valencia*:⁸ Presente, en primer terme, el text del poema a estudiar.

⁶ Per al procés de beatificació, veg. Giovanna Fiume, «La canonizzazione di Juan de Ribera», en Emilio Callado (ed.) *El Patriarca Ribera y su tiempo. Religión, cultura y política en la Edad Moderna* (València, 2012), pàgs. 751-774.

⁷ Un estudi de la producció literària que generà la beatificació de l'arquebisbe Ribera en Vicent Josep Escartí Soriano, «La imatge del Patriarca Ribera entre els valencians: cròniques i memòries dels segles XVI, XVII i XVIII», en Emilio Callado Estela (ed.), *El Patriarca Ribera y su tiempo..., op. cit.*, pàgs. 789-808. Les publicacions coetànies de la nostra, a partir de la pàg. 805.

⁸ Extretra de Vicent Simbor Roig, *Els orígens de la Renaixença valenciana* (València, 1980), pàgs. 27-31. L'accentuació i la puntuació, però, són meues i també alguna correcció morfològica, com ara la supressió de la –t en «atjudar-me», «vitgilància», «col-letgi» i «priviletgi». M'he permès igualment modificar l'estructura de la segona estrofa, perquè la meua proposta d'edició iguala totes les estrofes en quantitat de versos, en mètrica i en estructura.

CANZÓ REAL

En honor del Beato Juan de Ribera

¿Que és impossible
(quant veig que de propòsit ningú es posa)
formar un rasgo en ploma valadina?
Es fa com increïble
en tan antich idioma no haber cosa
de un alt estil. ¿Y a mi, qui me encamina
a aventurar-me aixina,
vencent dificultats? ¿No és atrevir-se,
Per sols voler lluir-se,
mampendre el vol, sens tindre suficiència?
¿Daré ocasió de risa al que té ciència?

Mes no. Juan de Ribera:
estant de festa, crec que hau de ajudar-me
y podré anar obrint senda no usada.
Així el desig ho espera,
que a elogiar-vos aspira. Realzar-me
no és per voler gloriar-me.
A este Reyne
hau fet cel, li donau honra,
de què gràcies retorna:
y yo com bon patricio, a qui algo alcanza,
¿faré molt procurant vostra alabanza?

Quant pervertit estava
tot ell ple de traydors, la ruín canalla

dels Judeus y Moriscos lo apestaven;
la religió clamava,
mil ultratges sufrint; sou qui la acalla,
mamprenint la expulsió, com tots ho saben.
Tal fet prou no us alaben.
Naixent en la abundància, no es repara
el principi, faltara;
y el bé perdut a entendre donaria
lo molt que és apreciable el bé del dia.

La adoració tan santa
que al Sacrament se deu y se li dóna
en este paraís de flors tan belles;
la devoció que encanta
de vostre Real Colegi, a hon en persona
asistiu entre tantes meravelles,
corona a totes elles,
¿a qui deu son augment? Vós sou la barca
que dugué a esta comarca
un gran tresor. Les Perles Agustines
dins de tals conjes les cria el cel més fines.

La regla més estreta
del Serafi llagat, que en alta glòria
té per humil un elevat asiento,
en Província completa
os deu el Reyne. Digne és de memòria
del Gregori el Convent. Dóna contento
al Sol de Hipona, sent-ho

filles sehues també con les Descalces,
rahó és que te realces,
endeble ploma, si cantar intentes
en què va emplear més totes ses rentes.

En dir que és el Colegi
fundat per el beato, y que nomena
de tot quant poseïx, hereu, bastava.
Logrà Real privilegi,
els Estatuts tan sants escriu y ordena;
prova del zel ardent que el inflamava.
Donar sempre anhelava
a Déu més glòria: de sa mare Santa
confrare el món canta.
A Pere, Andreu, Vicent, que és glòria nostra;
y al Custodi, afició molt gran demostra.

Afecte igual profesa
del cel als ciutadans: sa intenció pura
en dar-los cult se encén, se esmera, afana:
en caritat encesa
replega ses relíquies: molt procura
el seu honor un dia a la semana
que les amostren mana
ocupant cada qual son reliquiari;
de totes sent l'armari
rica conja de perles que exedixen
a quantes en lo món mes se aplaudixen.

¡Què dies tan preciosos
 no hau donat a València, gran Ribera!
 Colocat en altars, ¡quina alegria
 a aquells que, religiosos,
 de Déu amen la honra! Es desespera
 el vil mahometisme: la heretgia
 brama: la fúria impia
 de tot l'infern veneno amarc exhala.
 Mes del plaer la gala
 reglotant d'un gran goig esta Comarca,
 que el Arzobispo os logrà, gran Patriarca.

Que fill os nomenara
 València en son juzgat solicitàreu
 Dos voltes; y per fi ho conseguíreu.
 ¡Quant alegre ho declara
 el retorn generós premeditàreu,
 pues que sepulcre vostre la elegíreu!
 Sos grans desigs oíreu
 de voler-os honrar, posat en ares.
 Son bon gust en les rares
 invencions (ya lograt) ¡quant bé se nota,
 del país la tristor del tot remota!

Com Pare, hau de amparar-la
 des de eixa de luceros lluïda estància,
 a hon molt alt gozau la alegre vista.
 Procureu defensar-la:
 disipe sombres vostra vigilància:

alcanzeu, puga abatre a qui la embista.
No es vorà enjamai trista,
prenint-la vós baix vòstron patrocini:
de errors el extermini
vorà en sos fills, y cantarà victòria
tenint tal abogat dalt de la glòria.

Basta, cansada ploma:
atra més bona cantarà grandees.
Eres basta, estàs roma,
y la mereix millor en qui te emplees;
encara que la fama
ses glòries incesant pertot proclama.

El resultat, segons el parer dels analistes, és si més no interessant,⁹ tant en la selecció lèxica, prou acurada, com en l'estructura de la «Canzó». Malgrat el model rígid a què es subjecta per a compondre-la, l'autor s'hi proposa realitzar els seus desitjos de manifestar en vers la conveniència de l'ennobliment de la llengua, i el nostre projecte és, novament, el de comprovar si reïx en el seu intent d'aconseguir aquell «antich... alt estil» i, per tant és capaç de vèncer les dificultats que ell mateix preveu en la peça l'anàlisi de la qual propose. Per a estudiar-ho ens aproximarem a l'estructura –metre i rima– del poema, a les idees que vol transmetre i a l'estil amb què l'elabora i ho farà seguint el mateix esquema que vaig fer servir per a la ja comentada «Canzó Real» que dedicà a sant Vicent.

⁹ Eduard Verger la qualifica com a «ambiciosa», en *Antologia dels poetes valencians*, vol I, (València, 1983, pàg. 355. Mas, en context, però, diu que «hi reïx». J. Mas, «La cultura...», cit., pàg. 16.

3. ANÀLISI ESTRUCTURAL

A diferència d'aquella altra «Canzó» que va ser destinada a servir d'homenatge al patró dels valencians, el fèrtil poeta Joan Baptista Escorihuela no pretén reivindicar ací el model lingüístic atribuït a sant Vicent –atés que el model llavors ja havia periclitat– ni explícita la defensa de la llengua que farà per el cas del poema dedicat al sant valencià. Les bondats que té el pastor poetitzat, que redunden en benefici dels valencians, constituïran el fonament de la lloança al beat i al país a l'estudi de la qual ens aproximem tot seguit.

3.1. LA MÈTRICA

Per començar l'estudi, assenyalaré que la peça d'Escorihuela està constituïda, significativament, per onze estrofes, les quals també estan compostes, al seu torn, d'onze versos cada una (tret de la darrera estrofa, l'onzena, que funciona com a conclusiva, que només en té sis), pensades amb metre endecasíl·lab pel que fa als vv. 2-3-5-6-8-10-11 i heptasíl·lab per als corresponents als vv. 1-4-7-9, mentre que l'estrofa que li servirà de conclusió fa alternar els vv. d'art menor: 1-3-5, amb els de l'art major 2-4-6.

3.2. LA RIMA

Elevem la mirada, perquè si contemplem la peça des de dalt, la visió panoràmica ens situarà damunt de l'ordenació amb què es presenta la rima d'aquesta *Canzó Real*, per a comprovar, des d'eixe altre punt de vista, que Escorihuela ens ofereix una ordenació que podríem definir com a molt estructurada, amb estrofes integrades per tres grups de vv.: en una primera part, la secció com-

posta pels versos 1 al 5, excepte el 3, que funciona com a eix; la part central, integrada pels vv. del 3, 6 i 7, i la tercera secció, que la formaran els vv. del 8 a l'11. Amb voluntat de facilitar-ne la lectura, ho consignarem gràficament:

1	4	
2	5	
3	6	7
	8	9
	10	11

Després d'haver-lo esquematitzat així, ens haurem de referir al resultat; ací descobrim que la peça apareix articulada per cinc grups de rimes, de dos vv. cada u, més el grup central, el qual contindrà també el v. axial de l'estrofa, el 6, de tal manera que, si en lloc de mostrar l'esquema per grups de rimes, presentem les correspondències en forma lineal, ens resultarà la següent vinculació de l'estrofa formulada d'una manera consecutiva, amb la consignació de l'entitat mètrica de cada vers: 1a-4a; 2B-5B; 3C-6C-7c; 8D-9d; 10E-11E.

Per últim, i atés que només compta amb sis versos, ens acostem per separat a l'estrofa conclusiva, posteriorment inspiradora de l'equivalent a la *Canzó* germana dedicada a sant Vicent, la qual presenta, com he indicat, una estructura pròpia:

1-3
2-4
5-6

Llegint l'esquema de la darrera estrofa trobarem que els vv. senars són heptasíl·labs i els parells endecasíl·labs: el primer grup, de set síl·labes; el segon d'onze cada u, i el tercer, combinat, set-onze.

En l'anàlisi estructural del poema, hom hi percep l'organització simbòlica amb què està concebuda la peça, atés que el número onze (vàlid tant per a les

estrofes com per a les síl·labes) és el que la simbologia cristiana refereix als apòstols –no cal dir que desaparegut Judes– i que l'absent que falta per a completar els dotze és el que anava a ser proclamat beat perquè, no ho oblidem, n'era successor.

3.3. TEMES

La distribució estròfica d'aquest poema també parteix, com és lògic, de les concepcions simbòliques de l'autor, concepcions que ja ens havia posat de manifest en la *Canzó* que hem estudiat dedicada a sant Vicent Ferrer i que l'autor ordena seguint un esquema preestablert en què *I* serà l'estrofa introductòria i *C* la conclusiva, les quals marque amb lletres perquè, com veurem, formen inclusió:

	<i>I</i>	
2	3	4
5	6	7
8	9	10
	<i>C</i>	

Ara bé, en aquest cas, l'autor dedica la primera estrofa a reivindicar la redacció de poesies en «alt estil», malgrat les dificultats, especialment les derivades de la seua incapacitat literària: «sens tindre suficiència». Igual que en el cas que hem vist de sant Vicent Ferrer, la primera estrofa (que conté el mateix número de versos que la resta) fa inclusió amb la darrera (que, insistiré, els reduirà a sis, com farà també en el cas de l'Àngel de l'Apocalipsi); més encara: una anàlisi temàtica de les estrofes ens mostrarà una estructura pensada com a joc d'espills que, en successives inclusions, farà correspondre la primera estrofa amb la darrera, la segona amb la penúltima, etc., fins a arribar a la sisena, pensada com a eix de l'estructura, tal com veiem tot seguit, segons l'esquema que enuncie ara i que vindrà desenvolupat més avall:

I	C
2	10
3	9
4	8
5	7
6	

Així, en la primera estrofa avança les dificultats de què parteix aquella «ploma valadina» inconsistent amb la qual treballa, i en la conclusiva invitarà la seua «cansada ploma» a tancar el poema. Quan, en la primera, la qualitat compositiua del protagonista presenta tants problemes per a resoldre la composició, en l'última diu que «mereix millor» ploma que la de l'autor, etc. L'estrofa conclusiva de la *Canzó* vicentina també conclou, com aquesta, amb una autopeticció de l'autor en què es reclama silenci: «Més val calle».

Repetiré que, des del punt de vista de la temàtica de cada estrofa, són inclusives les estrofes segona i desena. En la segona demana ajuda al Patriarca («hau de atjudar-me») per a ell; ajuda que l'arquebisbe-virrei li ha de donar perquè València i la cristiandat estan de festa celebrant la seua beatificació. En la desena, també demana protecció, defensa, viligància i patrocini per a València com a Pare que ha estat i n'és encara.

A la manera de les concatenacions abruptes de les composicions pindàriques, gaudeixen igualment d'un cert paral·lelisme les estrofes tercera i novena. En el primer cas, en la tercera, l'expulsió dels moriscos (i dels «judeus», li afegirà més tard el poeta) no mereixerà bona ponderació per part dels valencians, els quals neguen al Patriarca en dos ocasions la declaració de Fill de la ciutat. La «decisió» de l'arquebisbe, tanmateix, és un bé per a València, tal com ho descriu l'autor en la primera d'aquest parell d'estrofes, com ho serà la decisió definitiva, en l'estrofa huitena, la d'elegir la ciutat com a sepulcre.

Però no s'han acabat ací els paral·lelistes temàtics que mostra la composició, perquè, així mateix, els destinataris de l'acció relatada en la quarta estrofa (és a dir els habitants de la que ell ha denominat «esta comarca») seran definits com «aquells que, religiosos, de Déu amen la honra»; exactament els mateixos que tornen a aparéixer més avall, atés que també ells són els habitants de «esta comarca» els assenyalats en l'estrofa huitena.

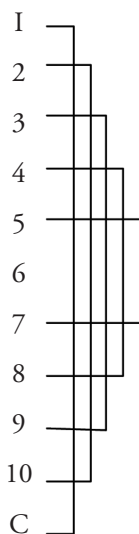
En següent lloc es refereix a les religioses agustines que el patriarca Ribera havia portat a València, les quals protagonitzen l'estrofa cinquena; són aquelles «perles» a les quals s'havia referit en l'estrofa anterior, i que tornaran a trobar espill en la setena.

Per últim, considerarem la que hem anomenat com a l'estrofa axial del poema, la sisena, la qual parla de l'herència que llega l'arquebisbe a València, el «Colegi» del Corpus Christi, hereu «de tot quant poseix» institució per a la qual el bon Patriarca escriu i ordena uns Estatuts, encara vigents, i que Escorihuela qualificarà com a «tan sants». En conseqüència, el Col·legi del Corpus Christi serà l'eix de l'obra pastoral del celebrat Joan de Ribera.

Tal com he avançat més amunt, haurem de desenvolupar tot seguit, en gràfic, l'esquema de la composició estròfica, és a dir, l'intent és el de mostrar els llocs paral·lels que ofereix l'estructura del poema segons les matèries més importants que conté cada estrofa. Es tracta de subratllar els temes predominants, perquè no podem perdre de vista, així mateix, que, en alguna ocasió, una mateixa estrofa pot tractar diverses qüestions. La idea és la de verificar el funcionament dels enllaços temàtics a què ens referim. Igual que hem fet abans, en aquest cas «I» indica l'estrofa introductòria, i «C» l'estrofa onzena, la conclusiva, les quals actuen com a inclusió:

I	exigència de parlar. ploma valadina	C	petició de silenci. cansada ploma
2	sol·licitud d'ajuda	10	sol·licitud de defensa
3	rebuig que li fa la ciutat	9	elecció que fa de la ciutat
4	«esta comarca»	8	«esta comarca»
5	monges	7	monges
6	gran llegat del Patriarca a València		

Formulat amb un disseny més sintètic encara, també podrem contemplar la composició que estem estudiant a partir de l'estructura que proposem a continuació, d'esquema igual que l'anterior, però ací sense la consignació de les referències temàtiques que acompanyen el quadre precedent i vist des de la visió consecutiva de les estrofes, però que presenta igualment els enllaços temàtics; una lectura ràpida ens permet percebre amb major claredat la simetria que ofereix la composició del nostre poeta:

L'estudi de l'estructura ofereix altres possibilitats analítiques, perquè, vist en conjunt, l'esquema també posa de manifest que el poema està ordenat segons una concatenació consecutiva de les estrofes. Així, si la segona acaba preguntant-se si farà molt procurant la lloança al Patriarca, en la tercera protesta i es contesta a ell mateix dient que «prou no us alaben». Els últims versos de la quarta glosen les religioses agustines que ell portà, tema que desenvolupa en la cinquena, la qual, al seu torn acaba referint-se al lloc «en què va emprar totes ses rentes», és a dir, el Col·legi, que és el tema de què tracta la sisena. Els darrers versos de la sisena estrofa al·ludeixen als sants (la Mare de Déu, sant Pere, sant Andreu, sant Vicent i l'Àngel Custodi), tema central de la setena («Afecte igual professa del cel als Ciutadans») pensada com a *vaticinium ex eventu* de la següent. La matèria de què s'ocupa en l'estrofa huitena constituirà, doncs, una concreció de l'anterior, ja que ara el sant venerat és ell mateix; és a dir, en la setena parla de la devoció que ell profesa i fa que professen els valencians als sants, i en la que li seguirà, la que els valencians li professen a ell; en eixa estrofa el poeta recupera el títol Patriarca (*id est, pare*, a títol que inclou ambé el de patriarca d'Antioquia), paternitat que, en paral·lel, contrasta amb la petició que ell mateix fa, en la novena, de ser tingut com a fill de València, per a, finalment, en la desena, ser reclamat com a Pare que ha d'emparar els seus fills de València, concepció en la qual el joc de paraules «pare» - «amparar-la», acompanyat pel precedent «Patriarca», serà revelador.

Completant el punt de vista simbòlic que hem començat amb les referències numèriques, en la tercera estrofa l'autor ens presenta el personatge que celebren com a beat que posseeix capacitat de convertir el Regne de València en el cel («a este Reyne hau fet cel»); és el paradís de flors que concretarà en la quarta. En la cinquena, en virtut de la seua condició de pastor humil, té un elevat «asiento» en tot el País («en Província completa») per als sants que estan «en la alta glòria», atés que València és terra transformada en armari de les relíquies dels sants en la setena, raó per la qual el Patriarca la triarà, en la novena estrofa, com a sepulcre propi.

Certament, per al poeta ha estat el patriarca Joan de Ribera qui, com he indicat, ha convertit el Regne de València en el «Paraís», perquè abans es trobava pervertit, segons afirma el poema («tot ell ple de traïdors, la ruïn canalla dels Judeus y moriscos») en la tercera estrofa. Per a assolir el seu determini, l'arquebisbe introduirà les «conjes», aquelles petxines que en simbologia cristiana representen la tomba abans de la resurrecció;¹⁰ les dos parts fan al·lusió a l'AT i el NT, mentre que les perles (els religiosos i les religioses que el Patriarca duu a València a fi d'implantar en la diòcesi les propostes tridentines) són símbol del coneixement amagat de les ensenyances de Crist,¹¹ rebudes ací a partir de la seua vinguda a través de la «barca» de la quarta estrofa (és a dir, d'una banda, la mateixa Església, que ell, com a bisbe, representa, i de l'altra, el lloc de les vocacions¹² de la tempesta calmada,¹³ de les meravelloses captures de peixos,¹⁴ de la contemplació de Jesús que camina sobre les aigües i els apòstols el reconeixen com a Fill de Déu,¹⁵ etc. No cal dir que Joan Baptista Escorihuela coneixia les Sagrades Escripures i així ho traduirà en les seues composicions, tal com també havia deixat ben acreditat en el poema compost per a lloar Sant Vicent Ferrer.

Amb la contribució a la literatura valenciana que constitueix l'obra de Joan Baptista Escorihuela, el paisatge líric de la València dels últims temps de l'època moderna queda un poc més complet,¹⁶ ja que ens ofereix obres que van des

¹⁰ Michel Cazenave (ed.) *Encyclopédie des symboles* (París 1989), pàg. 161.

¹¹ *Ibidem*, pàgs. 518-519.

¹² En al·lusió al Col·legi. Cfr. Mt 4, 18-22 i par.

¹³ Cfr Mt 8,23-27 i par.

¹⁴ Mt 13,47-50 i par.

¹⁵ Mt 13,22-32

¹⁶ En alguna ocasió ens ha estat presentat també com un poeta barroccerassegat i, en efecte, el poema deixa també entreveure alguns elements procedents del segle anterior, com ara les referències als moros expulsos, pretesament pel Patriarca, tan propis de la poesia religiosa del XVII. Per a la inclusió d'Escorihuela en el barroc, veg. Rafael Roca Ricart, «Joan Baptista Escorigüela i el Barroc crepuscular» en *Cabanilles i el valencià. Actes de les II Jornades Culturals* (Algemesí, 1996), pàg. 211, i per a la presència dels musulmans en la poesia del XVII, veg. el meu llibre *El carisma literari. Poesia i transmissió doctrinal en la València del barroc a la il·lustració*, e. p.

de les pregàries de factura o destinació més populars fins a les més elevades, en el cim de les quals situarem aquesta «Canzó», sempre al costat de la vicentina.

4. ANÀLISI IDEOLÒGICA

A tenor del que hem vist, la tria de les estances com a proposta estructural no pareix fortuïta, en especial per l'increment a onze síl·labes dels versos que normalment són decasíl·labs, fet que encaixa amb la xifra total d'estrofes.

Composició de caràcter elevat, no ha oferit peces abundants en la producció poètica valenciana, raó per la qual podem inferir que, al costat de la reivindicació de la figura del beatificat Patriarca, haurem d'arreglerar la seua manifestada voluntat d'enaltiment de la llengua i, per últim, ja que no pot vincular la figura de Joan de Ribera als usos del valencià, com farà amb sant Vicent Ferrer, també haurem de considerar la reivindicació del País, sempre millorat per l'aportació deguda al treball pastoral de l'arquebisbe. Contemplem, doncs, el poema des de l'interior, pas a pas, a fi de copsar les idees que vol transmetre.

En la primera estrofa l'autor es demana, incrèdul, sobre les raons per les quals cap escriptor valencià no és capaç d'escriure en registre culte¹⁷ («de un alt estil»), atesa la venerabilitat que atorga la tradició, la llarga història de la llengua («en tan antich idioma»). Una força desconeguda impulsa el poeta a intentar-ho («a aventurar-me aixina»), per damunt dels obstacles amb què entropessarà («vencent dificultats»). La protesta d'*humilitas* autorial («sens tindre suficiència») que després reproduirà en l'altra «Canzó», i amb manifestació de por a les opinions que puga produir en la intel·lectualitat («Daré ocasió de risa al que té ciència?») tanca eixa primera estrofa en què declara intencions.

¹⁷ Ho reivindica quan usa el castellanisme «valadina», terme que, segons *DRAE*, significa «propi de la terra o del país». Així, doncs, es refereix no a un escriptor d'escàs valor literari, sinó coterrani, és a dir, valencià.

Segons la connexió temàtica que hem vist, eixa reflexió continua en l'estrofa següent, perquè Escorihuela està convençut que, tot i els entrebancs que pateix com a conseqüència, també, dels seus dèficits creatius, el beat li facilitarà el procés («crec que hau de ajudar-me») d'inaugurar noves vies de creació poètica («anar obrint senda no usada»). És un esforç que el poeta, «com a bon patrici» li deu per tots els favors que Ribera ha regalat al país («a este Reyne / hau fet cel, li donau honra»).

El pas successiu, en l'estrofa tercera, és descriure la situació regnícola anterior al pontificat del Patriarca («tot ell ple de traydors, la ruïn canalla / dels Judeus y Moriscos lo apestaven»), a qui aplaudeix la coneguda iniciativa de foragitar els moriscos («mamprenint la expulsió, com tots ho saben»), esdeveniment que no obté la ponderació que mereix («prou no us alaben»), perquè, com que en eixe moment ja fa temps que se n'anaren, hom havia perdut la noció de la importància que tingué en el seu dia («Naixent en la abundància, no es repara / el principi»). El regne deu al Patriarca Ribera la pau i la dignitat que llavors viu («mil ultratges sufrint: sou qui la acalla»).

Llançat el mal fora del Regne, en l'estrofa quarta el poeta glossa la importància pastoral del beat, en primer lloc per l'èmfasi que aplicà a impulsar l'adoració eucarística, i que concreta en la creació del seu col·legi («la devoció que encanta / de vostre Real Colegi»), i la introducció que fa («Vós sou la barca») de les monges agustinianes («que dugué a esta comarca / un gran tresor. Les Perles Agustines»).

En l'estrofa següent, destinada a lloar l'acció social, constata com, l'any 1600, el Patriarca sufraga la reconstrucció del convent de sant Gregori per a les dones repenedides, fet que el poeta considera digne de memòria. En la biografia del Patriarca consta, a més, que, en la recerca d'un rigor més fort per a la vida comunitària, també és el gran promotor de la presència dels caputxins («la regla més estreta / del Serafi llagat»), esdeveniment que consigna i lloa en l'estrofa cinquena, al costat de la referència al convent de les agustines i les agustines

descalces, qüestió que li mereix importància («rahó és que te realces / endeble ploma»), entre altres raons pel gran dispendi personal que li costa («si cantar intentes / en que va emprar més totes ses rentes»).

Atés que ja coneixem la concatenació temàtica de les estrofes, podem continuar aquell esquema, de manera que la sisena i central començarà amb el mateix argument, però ara referit al Col·legi del Corpus Christi, que és la institució a la qual atorgà totes les seues possessions («y que nomena / de tot quant poseix hereu»). Els estatuts del col·legi són «prova del zel ardent que el inflamava». A banda, el poeta anota les devocions del beat, per orde de prelatió: Déu, la Mare de Déu, sant Pere, sant Andreu, sant Vicent i l'Àngel Custodi del Regne («afició molt gran demostra»). Si no tenim en compte la lògica prioritziació de les més importants, Déu i la Verge Maria, el poeta centra les devocions en els apòstols Pere i el seu germà Andreu i en un parell de devocions típicament valencianes, el patró sant Vicent Ferrer i el sant Àngel Custodi i omet, simptomàticament, la devoció a sant Maur, no arrelada en València fora dels àmbits del Col·legi i de la parròquia que ell mateix fundà en Alcoi amb eixe títol.

Coherentment enllaçada amb en final de l'anterior, la matèria de l'estrofa sisena relata la devoció als altres sants, formulada amb hipèrbaton), però sense concreció nominal, sinó que el reconeixement dóna pas a la consideració que concedeix a les relíquies –única concreció que formula el poeta– que l'Arquebisbe manà recollir i mostrar totes les setmanes en foment de la devoció («en darlos cult s'encén»). El fervor que promou no és inconsistent, perquè el treballa amb molta energia («molt procura / el seu honor»), tal tal manera que ell mateix es converteix en el depòsit de la devoció als sants («de totes sent l'armari»).

La intensitat amb què els ret culte –llegirem en l'estrofa setena– ha proporcionat a València grans moments («¡Que dies tan preciosos / no hau donat a València»). La presència i la gestió de Ribera (ací, «gran Ribera» i «gran Patriarca») ha canviat substantivament el panorama del país, la devoció als sants ha fet enfurir tant l'islam («es desespera / el vil mahometisme») com qualsevol

altra religió («la heretgia»... «la fúria impia de tot l'infern»). València, doncs, celebra («d'un gran goig esta Comarca») els assoliments que li havia obtingut l'Arquebisbe («que el Arzobispo os logrà»).

I tot, per estima a València, ciutat a la qual el prelat demana ser declarat fill adoptiu («que fill os nomenara / València en son juzgat sollicitàreu»), però en realitat, bo i que es veu constret a presentar la petició en un parell d'ocasions, segons declara el poeta en l'estrofa novena, eixa sol·licitud respon al fet que el Patriarca escoltà el clamor del Regne («Sos grans desigs oíreu») que vol retre-li l'honor de l'altar («posat en ares»), en correspondència als béns que li proporcionà. A partir del seu pontificat, desapareix la tristesa que l'angoixava («del país la tristor del tot remota»).

Ja Ribera en el cel, expressat amb hipèrbaton («eixa de luceros lluída estància»), Escorihuela li recita una pregària que s'integra en l'estrofa desena, en la qual demana empar, defensa, vigilància, patrocini i extermini d'errors. Perquè és Pare («com Pare») i gloriós intercessor (tenint tal abogat dalt de la glòria), en virtut del seu patronatge la ciutat gaudirà sempre d'alegria («no es vorà enjamai trista») i, al final, els fills de València, amb els errors extirpats, assoliran el triomf («y cantarà victòria»).

Com he avançat, la darrera estrofa farà inclusió amb la primera. La inicial demanava una ploma capaç, mentre que ara manifesta esgotament després de l'intens treball; aquella ploma de qualitat que reclama al començament és la que acabarà l'obra («atra més bona cantarà grandees»), perquè el Patriarca, bisbe excel·lent, mereix l'excel·lència («la mereix millor en qui te emplees»), per bé que el poeta ha dedicat els esforços a difondre arreu la fama del beat («encara que la fama / ses glòries encensant pertot proclama»).

També la primera estrofa de l'altra «Canzó real», la que Escorihuela dedica a sant Vicent Ferrer, comença amb protesta d'humilitat i d'insuficiència, si bé en eixe cas, en lloc de l'escassa preparació literària («la ploma»), el dèficit serà significativament atribuït a la «llengua» del poeta, i com en aquest cas, malgrat

les dificultats, l'autor decidirà llançar-se a l'empresa de lloar el sant. Així mateix, en l'estrofa final d'aquella composició optarà per callar, perquè, si en aquesta «Canzó», com hem vist, els fills de València acaben victoriosos, en aquella serà sant Vicent el qui haurà obtingut la victòria. En efecte, el treball sobre el Patriarca beatificat li servirà d'inspiració per a enllestir la «Canzó real» en honor de sant Vicent Ferrer.

5. L'ESTIL

Convé insistir en la idea que projecte de l'autor és el de facturar un gran poema apte per a reivindicar tant la figura del personatge lloat i la història de València com els registres cultes en la llengua i la literatura valencianes, menystingudes pels intel·lectuals coetanis, fills de la Il·lustració. En absència de bons poetes (de «millors plomes») Escorihuela assumeix el repte d'enllestir una gran obra i ho farà seguint els corrents de l'època, com ara, inspirant-se en els models anacròtics que Nicolàs de Moratín o Cadalso havien fet circular en castellà.

Com que, d'una banda, el nostre poeta no és un erudit com els citats –ho confessa repetidament– i, de l'altra, la llengua culta no gaudeix del cultiu normal a què ell aspira,¹⁸ el resultat estarà a l'alçada de les seues respectives capacitats. Una primera constatació, doncs, és que Escorihuela té, per al valencià, una actualitat compositiva, lleugerament endarrerida de la que mantenen les vigències en castellà.

La pretensió és la de compondre un càntic epinici, és a dir, un himne triomfal dedicat al vencedor, que ací serà el beatificat Joan de Ribera, personalitat en la història de València, que no venç només els heretges –els musulmans expulsos, la «fúria impia de tot l'infern», etc.– sinó que ix victoriós del combat

¹⁸ Joan Mas, «La cultura...», *op. cit.*, pàg. 15.

de la vida i és proclamat beat per a rebre culte («posat en ares»). Així, en efecte, les celebracions que organitza la ciutat per a la beatificació l'exalcen com a un gran colós triomfador.¹⁹

A la seua manera, la composició conté la major part dels elements que integren els himnes anacreòntics,²⁰ com ara la consignació de la pàtria de l'heroi –ací, lògicament, València, a partir de la seua incardinació– les remissions profètiques («no es vorà jamai trista» ... «cantarà victòria»), la incorporació de pregarries («com Pare, hau de amparar-la»; «procureu defensar-la»; «disipeombres vostra vigilància»; «alcanzeu puga abatre a qui la embista») i, com a característica important, la presència explícita del poeta en els versos, directament acreditada en les estrofes primera, segona («hau de ajudar-me / i podré»; «Realzar-me / no és per voler gloriar-me»; «y yo, com a bon patricio»; «¿faré molt...?»), i indirectament, projectat en la «ploma», en les estrofes sisena, («rahó és que te realces... si cantar intentes») i darrera («Basta, cansada ploma»... «eres basta, estàs roma»). Un detall usual de l'anacreontisme que practica Escorihuela, tanmateix, és que ací no té en compte la referència a l'elevat llinatge del protagonista, mancança que cobrirà en la «Canzó» dedicada a sant Vicent.

Ara bé, en rivalitat amb els compositors anacreòntics castellans, els poemes de Joan Baptista Escorihuela en lloc de fugir del Déu cristià i refugiar-se en la natura, es manté amb fermesa en el cristianisme; fins i tot la referència al «Reyne» es convertirà, primer, en celestial («A este Reyne / hau fet cel») i, després en paradís («en este paraís de flors tan belles»); el sol serà sant Agustí («el sol de Hipona»), les «perles» seran les religioses i el mateix Patriarca serà convertit en la barca («vós sou la barca») com a representació de l'Església. Eixa opció pel cristianisme era lògica, perquè tampoc el *maître-à-penser* de la Il·lustració

¹⁹ Víctor Mínguez Cornelles-Inmaculada Rodríguez Moya, «El Coloso Ribera y los gigantes efimeros en el barroco europeo», en Emilio Callado (ed.), *El Patriarca Ribera...*, op. cit., pàgs. 727-749.

²⁰ Per a l'elenc dels requisits que constitueixen un poema anacreòntic, veg. John H. R. Polt, «Cadalso y la oda pindàrica», en *Coloquio Internacional sobre Cadalso* (Barcelona, 1985), pàgs. 295-316.

valenciana, Maians, no abandonarà mai la seua professió de fe catòlica. Ara bé, ací sense cap esment al Crist. Les referències religioses seran: cel / glòria, religió, el Sagrament (l'Eucaristia), l'Església (la barca), les religioses («perles», «conjes», «Descalces»), sant Francesc (el «Serafi llagat»), Déu, Mare Santa i els sants (sant Pere, sant Andreu, el sant Àngel Custodi) a banda de les al·lusions negatives (heretges, infern, etc.). Així, l'única concreció explícita és la de Déu, mentre que les altres apareixen per via al·legòrica o sense títol de sant.

Atés que Escorihuela segueix quasi pas a pas els plantejaments d'elaboració d'un poema anacròntic, ens cal assenyalar la concepció de la poesia com a font de fama duradora, element que ell inclou al final, quan quan afirma que, tot i haver esgotat les possibilitats líriques, «eres basta / estàs roma» per la quantitat de treball a lloar, «ses glòries incesant pertot proclama», amb què en un sol vers suma la dimensió històrica («incesant») i l'extensió geogràfica («pertot»).

D'altra banda, ateses les constriccions que plantegen, eixa classe de composicions reclama una redacció molt elaborada, requisit que, seguint les seues capacitats, el nostre poeta també assumirà i ho concretarà amb la utilització d'alguns recursos estilístics, com ara, la construcció constant amb hipèrbaton, en algun cas reeixits, com hem pogut comprovar: «Afecte igual profesa / del cel als ciutadans»; «nomena, de tot quant poseix, hereu»; «de Déu amen la honra»; «de totes sent l'armari»; «del plaer la gola reglotant»; «que fill os nomene València en son juzgat»; «del paraís la tristor del tot remota»; «des de eixa de luceros lluída estància»; «de errors el extermini»; «la fama ses glòries incessant pertot proclama».

Pel que fa a la tria lèxica, en primer lloc li descobrim alguns castellanismes usuals en el moment de composició del poema, la selecció dels quals ofereix el següent resultat: *rasgo, valadina, risa, patricio, alcalza, conjes, asiento, contento, emplear / emplees, beato, veneno, logrà, juzgat, luceros, gozau, abogat*. Hi hauríem d'afegir, a més, aquelles altres construccions que, tot i ser també castellanismes, estaven més integrades en la llengua.

A banda, podem anotar que Escorihuela vol optar realment per pocs col·loquialismes, de manera que en la peça localitzarem «aixina» (tria forçada per la rima, perquè trobarem que en la segona estrofa seleccionarà la forma «així»), «mampendre» (i «mamprenint»), i «atra», mentre que la resta manté un cert nivell de correcció que li permet seleccionar alguns termes que o bé mantenen vigència literària, com ara «enjamai», «dar» («daré»), al costat de «donar», «defensar-la», o que, caiguts en dessuetud, ell vol recuperar «vòstron» (al costat de «vostre»), sense caure, però, en excessos arcaitzants.

En algun cas el poeta ha treballat el joc de paraules, com ara quan combina «basta» (vb) i «basta» (adj), o «espera» i «aspira», «encén» i «encesa» (amb fórmules no sempre brillants, com «Pare» i «amparar») o la incorporació d'alguna paradoxa, com la contraposició del terme «humil» amb «alt asiento», o «realces» amb «endoble» i alguna repetició en la mateixa estrofa de «vorà», solució que no afegeix valor literari, tot i que es mostra farcida d'elements visuals i lluminosos: «luceros», «lluïda», «vista», «sombres», «vorà», amb un resultat final que, sense assolir excel·lència, supera amb créixens la qualitat de la producció coetània. Tot i amb tot, algun vers, especialment dels facturats amb hipèrbaton, es mostra eminent, segons hem vist.

El poeta Joan Baptista Escorihuela, per tant, s'havia proposat uns objectius que deixa consignats en les primeres estrofes del poema; són objectius que, actualment, fent nostres les conclusions J. Mas, podem dir que els va aconseguir: «La seva obra, si més no, reflecteix l'afany de demostrar que l'idioma n'era, de capaç de traduir tots els sentiments. Ja és un bon objectiu i ningú no pot negar el valor històric que la seva activitat té». I no treballa només l'accentuació dels sentiments, afirmació que hem recollit a l'inici del treball i que ens endinsaria en un altre àmbit de reflexió relatiu a la producció sentimental, sinó que demostra que no és impossible, «en ploma valadina», redactar un bon poema «de un alt estil» i amb construcció estròfica inèdita en terres valencianes («anar obrint senda no usada») novament practicada per ell en la «Canzó» vicentina.

Per a acabar, deixaré anotat que el llarg procés històric de construcció d'un llenguatge culte troba en Escorihuela una sèrie d'aportacions dignes i dignificadores. Ni que siga per reacció, i amb tots els matisos que calga, amb el nostre poeta el pas al romanticisme està obert.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- CASANOVA, Emili, «Pròleg» a Joaquim Martí, *Literatura de canya i cordell al País Valencià* (Paiporta, 1997), pàgs. 13-15.
- CAZENAIVE, Michel (ed.) *Encyclopédie des symboles* (París, 1996).
- Diario de Valencia* (15 de març del 1799).
- Vicent Josep ESCARTÍ SORIANO, «La imatge del Patriarca Ribera entre els valencians: cròniques i memòries dels segles XVI, XVII i XVIII», en Emilio Callado Estela (ed.), *El Patriarca Ribera y su tiempo. Religión, cultura y política en la Edad Moderna* (València, 2012), pàgs. 789-808.
- FIUME, Giovanna, «La canonizzazione di Juan de Ribera», en Emilio Callado (ed.) *El Patriarca Ribera y su tiempo. Religión, cultura y política en la Edad Moderna* (València, 2012), pàgs. 751-774.
- MAS I VIVES, Joan, «La cultura catalana entre el neoclassicisme i el romanticisme», en Joan Ramis & Josep M. Quadrado, *De la Il·lustració al Romanticisme* (Barceona, 1999).
- LÓPEZ I QUILES, Antoni, «Maria al peu de la creu, i en català», en *Revista de Catalunya*, 69 (Barcelona, 1992), pàgs. 130-135.
- Sant Vicent com a argument. Escorihuela i la recerca de la llengua culta a finals del XVIII, en *Aula de Lletres Valencianes*, 2 (València, 2012), pàgs. 47-73.
- MÍNGUEZ CORNELLES, Víctor & RODRÍGUEZ MOYA, Inmaculada, «El Coloso Ribera y los gigantes efímeros en el barroco europeo», en Emilio Callado (ed.), *El Patriarca Ribera...*, *op. cit.*, pàgs. 727-749.

POLT, John H. R., «Cadalso y la oda pindàrica», en *Coloquio Internacional sobre Cadalso* (Barcelona, 1985), pàgs. 295-316.

RIQUER, COMAS, MOLAS, *Història de la literatura Catalana* (Barcelona, 1964-66).

ROCA RICART, Rafael, «Joan Baptista Escorigüela i el Barroc crepuscular» en *Cabanilles i el valencià. Actes de les II Jornades Culturals* (Algemesí, 1996), pàgs. 205-212.

ROSSICH, Albert, «La literatura catalana entre el barroc i el romanticisme», en *Caplletra*, 9 (València, 1990), pàgs. 35-57.

SIMBOR ROIG, Vicent, *Els orígens de la Renaixença valenciana* (València, 1980).

VERGER, Eduard, *Antologia dels poetes valencians*, Vol I, (València, 1983).

